

Naivni autsajderi

HELENA KUŠENIĆ

Članak govori o autorima koji se u svom stvaralaštvu odmiču od ustaljenih kanona naivne umjetnosti i približavaju nečemu što se naziva autsajderska umjetnost – automatsko stvaralaštvo, oslobođeno racionalnih balasta koje je utemeljeno na podsvjesnom i halucinantnom, unutarnjim viđenjima, snovitosti, fantazmama i iskonskoj potrebi za izražavanjem. Neki od autora do sad su već obrađivani, pa čak i etablirani u okvirima Hlebinske škole, dok je većina zaboravljena, marginalizirana ili uopće nije obrađena. Članak se temelji na do sad predstavljenim autorima u sklopu ciklusa istoimene izložbi koje se održavaju u studiju Galerije naivne umjetnosti u Hlebinama od 2013. godine, a spajajući slikarsku i kiparsku ličnost u cjelinu. Namjera članka jest pokazati rastezljivost paradigme naivne umjetnosti, sagledavanje fenomena iz različitih perspektiva te ukazati na neizbježno ispreplitanje i višeznačnost različitih umjetničkih pravaca.

Ključne riječi: naivna umjetnost, autsajderska umjetnost, Hlebine, slikarstvo, kiparstvo

1. Uvod

Na prvi pogled naslov ovog članka može djelovati neobično i navesti da se zapitamo kako u nečemu što je samo po sebi definirano marginalno kao naiva u svojim počecima, može postojati nešto autsajdersko. No, to je samo trenutna nedoumica jer je danas već i usputnom promatraču jasno kako se naivna umjetnost odavno etablirala u tijekove hrvatske i svjetske umjetnosti. Put prema „službenom priznavanju“ započinje sredinom prošlog stoljeća prodorom Ivana Generalića u svjetske metropole i galerije što indirektno potiče druge stvaratelje i rezultira nastankom druge generacije *Hlebinske škole*. Autori ove generacije, poput Ivana Večenaja ili Mije Kovačića danas su najviše vrednovani radi vlastite „nadogradnje“, obogaćivanja i (grotesknog) izobličavanja nečeg uobičajenog, prihvaćenog kao konvencionalnog u likovnom oblikovanju autora hlebinskog kruga što će nastaviti neki od njihovih sljedbenika te postupno stvarati novi svijet osobnih prototipa (koji će vremenom također postati opći prostori). U trećoj generaciji odmak će postati još očitiji uslijed sve većeg pritiska za konvencionalnim stvaranjem koji

se javlja kao posljedica sve većeg zanimanja za naivu. Razloge tome kvalitetno sažima Grgo Gamulin: *Naglo širenje moderne umjetnosti sa svim svojim buntovništvima i traganjima, ostavilo je prazne velike „duhovne prostore“, dok je nerasrazmjeran i brz rast konzumerističkog društva, blagostanja industrijskih zemalja i „potrošačkog mentaliteta“ unutar srednjeg staleža stvorio potrebu za ovom vrstom umjetnosti, tj. rastuću potrebu za razumljivom i prihvatljivom umjetnošću koja je ponovno oživjela priče, događaje, nostalgije, zaboravljen svijet prirode sadržavajući u sebi nešto neobično i egzotično.*¹ Shodno tome, razina dosljednosti tradicionalnim formama ostaje najistaknutija u Hlebinama, no i ovdje dolazi do vidljivih pomaka, ukrštavanja raznolikih utjecaja i stvaranja osobnih varijanti stila, posebno u stvaralaštvu Franje Dugine, Marije Imbriovčan ili Ane Matine, izdvojimo samo neke. Što se više geografski odmičemo od Hlebina, pomaci u nekonvencionalno postaju sve veći – u Ždali, selu nedaleko Gole pojavljuje se samotnjačka ličnost Josipa Horvata – Ždalskog, u Novigradu Podravskom stasa

¹ GAMULIN, Grgo: *I Pittori Naifs della Scuola di Hlebine*. Italija: Officine Grafiche di Verona, 1974., prevela: A. Vujnović.

Martin Novoselec, u Kloštru Podravskom Josip Horvat – Joška, dok se u Hrvatskom zagorju razvijaju jake samosvojne ličnosti, poput Ivana Rabuzina, Matije Skurjenija i Franje Klopotana, spomenimo tek nekolicinu, od kojih je neke, vremenskim odmakom i kritičarskim sagledavanjima naiva već neupitno prihvatila pod svoje okrilje.

Navedeni Gamulinov citat ukazuje kako naiva donosi profit upravo zato što se odmiče od zapadnoeuropske umjetnosti, razumljiva je i bliska svakom promatraču. Još početkom 20. stoljeća umjetnički ideal postaje nevino djetinjte neznanje, bezbrižnost, neopterećenost znanjima i dogmama.² Polazeći od toga najbitniji postaje sam proces stvaranja potaknut iskonskom potrebom za spontanom izražavanjem. Stoga se naiva ovdje savršeno uklopila, a paralelno s njom javlja se interes za izričaj mentalno oboljelih – *Art brut* (koji se u engleskom ponekad naziva *Raw Vision, Raw Creation* ili *Outsider Art* – no, taj termin zadržava sve šire značenje) – nekontrolirano i često automatsko stvaralaštvo, oslobođeno racionalnih balasta koje je utemeljeno na podsvjesnom i halucinantnom, unutarnjim viđenjima, snovitosti, fantazmama. Forme su često morbidne, na cijeni je *ljepota ružnog*, anarhija, dok se tradicija u potpunosti zatamljuje i ignorira. Budući da se temelji na samom činu izražavanja, poruke i značenja su gotovo uvijek šifrirane, egzistencijalne i krajnje osobne. Identitet života i umjetnosti predstavlja se osvjetljavanjem autorovih privatnih mitologija, vizija ili opsesija kroz crteže, slike, skulpture, objekte.³

Upravo kako bi se pokazalo da se naivna umjetnost ne treba promatrati jednoznačno i jednosmjerno, u Galeriji naivne umjetnosti u Hlebinama krajem 2013. godine pokrenut je projekt manjih studijskih izložaba s ciljem podizanja raznovrsnosti programa, dinamizacije i protočnosti dijela postava. Time djelatnost Galerije nastoji ići u korak s vremenom i sada već ustaljenim načinom funkcioniranja svjetskih, pa i nekih hrvatskih muzeja i galerija. U tzv. studiju Galerije predstavljaju

se neki od već spominjanih, a dosad manje istraženih autora čije se stvaralaštvo nalazi na samom rubu naivne umjetnosti, graničeći s autsajderskom umjetnošću, art brutom i sličnim pojavama zabilježenim u suvremenoj umjetnosti. Izložbeni projekt zamišljen kao spoj slikarske i kiparske ličnosti, osim na bogatstvo i raznolikost naivne umjetnosti, nastoji ukazati na mogućnosti novih perspektiva, sagledavanja fenomena iz novih kuteva. Ustrajanjem na ovakvom obliku rada, Galerija postaje prepoznatljiva kao mjesto razumijevanja suvremene muzeološke, ali i ljudske potrebe – za raznolikošću, bogatstvom i konstantnom izmjenom sadržaja. Nakon što se obrade i istraže svi planirani autori, ili barem većina, manje studijske izložbe rezultat će objedinjenim predstavljanjem u cijelom izložbenom prostoru Galerije. Ovaj članak poslužit će kao orijentir, pregled dosad predstavljenih autora te kao najava izložbi u ovoj i nadolazećim godinama.

2. Zaigrani minimalizam (Ana Matina, Nikola Kopriva)

Ciklus je započet izložbom slika Ane Matine i skulptura Nikole Koprive. Ana Matina samouka je slikarica iz Hleбина koja iza sebe ostavlja prilično velik opus kao dokaz intenzivnog rada od 1960-ih godina sve do smrti (1989. godine). Kao tipična žena onog vremena, Ana Matina bavila se kućanstvom i radila u poljoprivredi, koristeći slobodne trenutke za umjetničko izražavanje kroz poeziju i slikanje. Stoga je njena motivika najčešće okrenuta ženskim likovima u različitim životnim situacijama te religijskim elementima u kojima pronalazi utjehu i smisao. Njen izričaj zapanjuje svojom jednostavnošću i elementarnom izražajnošću s ponekim fantastičnim elementima. Inspiraciju i poticaj za slikarstvo pronalazi u dubinama vlastita bića, ona stvara zato što osjeća da „mora“ zabilježiti vlastite misli i doživljava. Kod nje ne postoji formalnost ili red u stvaralaštvu, sve je spontano. Stakla za svoje slike ne naručuje, već ih pronalazi po tavanima i sličnim prostorijama. Nanoseći boje samo i isključivo vlastitim prstima stvara pomalo nezgrapne, ali izuzetno zanimljive, prstođušne kompozicije svijetlog kolorita koje bez obzira na tematiku većinom odišu veseljem i vedrinom. Već 1970-ih godina biva prepo-

2 CRNKOVIĆ, Vladimir: *Naiva ili naivna umjetnost*. // *Marginalije*, Zagreb: Hrvatski muzej naivne umjetnosti, 2009., 11–16.

3 DICHTER, Claudia: *Outsider Art – Collection Charlotte Zander*. Schloß Bönningheim: Museum Charlotte Zander, 1999., 27.

znata od likovnog kritičara Marijana Špoljara te izlaže na ciklusima izložbi Žene u naivnoj umjetnosti (Jugoslavije): Žene (78 gdje izlaže Čovjeka u vrtu (1978.) te na izložbi Žene (82 gdje predstavlja *Dijete koje spava* (1981.) i *Dalmatinku* (1982.) održanima u Galeriji naivne umjetnosti u Hlebinama. Nakon toga, njeno ime lagano pada u zaborav, od kojeg radove brižno čuva Marija Imbriovčan, Anina kći, i sama slikarica. Nakon spomenutog predstavljanja Ane Matine u Hlebinama, Marija Imbriovčan odlučila je darovati 10-ak ulja na staklu za Zbirku naivne umjetnosti Muzeja grada Koprivnice. Zastupljenost Ane Matine u fundusu je dodatno povećana 2015. godine vrijednom donacijom dr. Hrvoja Neimarevića u kojoj se nalazi 100-tinjak slika. Brojnošću radova, stvaralaštvo Ane Matine sada čini umjetničku zbirku unutar Zbirke naivne umjetnosti te svakako zaslužuje biti u potpunosti predstavljeno javnosti u bliskoj budućnosti.

Nikola Kopriva rođen je u Cerniku 2. lipnja 1920. godine. Gotovo cijeli život proveo je na obroncima Žumberačke gore baveći se poljoprivredom i stolarskim poslovima. U trenucima odmora radio je male figure ljudi i životinja te „makete“ sakralnih zdanja. Pred kraj života preselio se k djeci u Varaždin, gdje je, odvojen od prirodnog okruženja svoga zavičaja, uskoro umro (30. travnja 1996. godine). Kako svjedoče njegovi potomci, radio je sve: od zipki i dječjih igrački, preko kreveta i sanjki do kotača i lijesa, a svaki predmet s posebnom pažnjom, lijepo i funkcionalno, ali jednostavno.⁴ Iako iznimno poštovan i cijenjen kao tesarski majstor, njegove „umjetničke bravure“ nisu nailazile na odobravanje okoline, štoviše, izazivale su i podsmijehe unatoč tome što su i uporabni predmeti često bili obogaćeni skulptoralnim elementima. Skulpture su to uglavnom manjih dimenzija, izrađene u jednom komadu drveta, rezbarene u osnovnim gabaritima i jednostavne u obradi. Formama poput pegaza, letećeg konja s krilima, njegovi radovi prizivaju djetinjstvo, bajke i mitove – vrijeme bezbrižnosti, radosti i otvorenosti srca. Radovi osvajaju ljepotom u jednostavnosti prizivajući u sjećanje dječje igračke, otkrivajući pritom pozadinu motivacije za njihovu izradu – igru. Skulpture nastaju kroz igru dr-

veta i dljeta, oblikovane vještim rukama i čudnovatom imaginacijom autora, obogaćene tek ponekim koloracijama u točkastim oblicima. Igra je glavna poanta ovih skulpturica – na koju pritisnuti egzistencijalnim brigama često zaboravljamo. Igra je ta koja nas vraća na početak, sebi samima, povezujući nas s drugima kroz ono najljepše: zabavu, smijeh i veselje.

3. Borba i sjaj marginalaca (Josip Horvat – Ždalski, Martin Mehkek, Branko Gaži)

Niz je nastavljen u 2014. godini kada se predstavlja Josip Horvat Ždalski, rođen 1925. godine u Ždali, nedaleko Gole. Volju za slikanjem dobiva na poticaj učitelja Martina Mihaldinca. Od 1964. godine sudjeluje na nekoliko skupnih izložbi. Umire iznenada, u prometnoj nesreći nedaleko Molvi, u kolovožu 1974. godine.⁵ Slikarstvo Josipa Horvata – Ždalskog glavne obrise poprima 1960-ih godina što ga smješta u treću generaciju autora *Hlebinske škole* kojoj ostaje privržen tipičnom naivnom tematikom – prikazujući tradiciju, svakodnevicu i ljude sela u kojem živi. Kao i ostali autori ove generacije, svoj će stil graditi na temeljima Ivana, ali i Stjepana Večenaja koji stvaraju u obližnjoj Goli. S druge strane, inspirirat će ga i Mijo Kovačić što će se očitovati u detaljističkom, minucioznom pristupu oslikavanju motiva vezanih uz vodu gdje će svaka travčica i biljka dobiti zasluženu pažnju i rezultirati bogatstvom vegetabilnih elemenata koji zasebno čine minijature koje će se na kraju spojiti u kompaktnu cjelinu. Njegove radove odlikuju uglavnom simetrične kompozicije u pozadinskim planovima rastvorene pejzažom, dok su prvi planovi obrađeni plošno i stilizirano. Utjecaj Ivana Večenaja i njegovog prepoznatljivog žarkog i agresivnog kolorita vjerojatno ga je potaknuo na odvažnost u portretima koji će ga udaljiti od klasike i približiti vlastitom stilu, autentičnom u izričaju. Privatna zbirka Martina Mihaldinca čuva jedno od najrepresentativnijih djela tog razdoblja. Portret je to, točnije bista, *Cigana*. Mada je riječ o portretu, slika zapravo predstavlja apersonalni prikaz – prikaz kolektiva, arhetip određene zajednice. Proporcije su ovdje potpuno narušene, ko-

4 ŠPOLJAR, Marijan: *Ana Matina / Nikola Kopriva*. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2013.

5 KUŠENIĆ, Helena, *Josip Horvat – Ždalski / Branko Gaži*. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2014.

lorit lica je u jarkim žučkasto-zelenim tonovima čija je izražajnost dodatno naglašena jakim obrisnim linijama koje prate snažna izobličena u facijalnoj ekspresiji odvođeci ga prema grotesknom izražavanju. Ovaj izraziti ekspresionizam koji vanjstinu lika nastoji prikazati kroz prizmu unutrašnjih vrtloga emocija i realnih činjenica koje „znamo“ o prikazanom, a koje ovaj portret predstavlja, naslanja se na stvaralaštvo Martina Mehkeka.

Martin Mehkek, rođen je 7. kolovoza 1936. godine u selu Novačka kraj Gole. Iako je još kao dijete volio kist i boje, smisao za crtanje nije se mogao razvijati jer je kao i svako seljačko dijete bio stalno privezan uz zemlju. Ispočetka je crtao pejzaže rodnog kraja, a kasnije počinje crtati ljude kod rada. Njegov opus već je prilično istražen i vrednovan i etabliran unutar parametara naive, no svakako postoji spona koja ga vezuje i uz autsajdersku odrednicu. Najveći poznavatelj njegova rada, Vladimir Crnković njegov opus dijeli u tri faze – mladenačko doba i dvije zrele faze. Mladenačko doba (1954. – 1962. godine) obilježava nesustavno bavljenje slikarstvom koje predstavljaju tzv. *slike bez stila*.⁶ U tim ranim godinama Mehkek osnove tehnike, kao i Ždalski, „učí“ od Ivana Večenaja koji tada sve jasnije formira vlastitu poetiku. Upravo će Romi⁷ obilježiti zrele faze stvaralaštva ovog autora – kad konačno počinje ponovno slikati zahvaljujući Gerhardu Lediću (novinaru *Vjesnika*, jednom od najvećih kolekcionara naive na ovim prostorima) koji na izložbama pod nazivom *Svet naivnih* okuplja naivne umjetnike te im omogućuje međusoban susret, „ogled“ i razmjenu iskustava.⁸ Sredinom 1960-ih godina nastaju reprezentativna djela kojima autor postaje prepoznatljiv u okvirima *Hlebinske škole*, u nekim trenucima pokazujući tendencije nadraščanje iste. Portreti su svakako najistaknutija cjelina njegova opusa čime se približuje drugom velikanu hrvatske naive – Draganu Gažiji. Spaja ih fokusiranost na samu figuru koju prikazuju

Sl. 1. Ana Matina: *Iza žice*, 2. pol. 20. stoljeća, ulje/staklo, 500x310 mm, MGKc-HLB-523 (arhiva Muzeja grada Koprivnice).

(najčešće se radi o prikazima poprsja) ispred tamne pozadine, povremeno su (kod Gažija učestalije) mjestimično rastvorene pejzažom koji pripomaže karakterizaciji samog lika. No, dok se kod Gažija radi o „konkretnim“ portretima suseljana, psihološki individualno razrađenim i promišljenim, Mehkek se odlučuje na prikaz određenih (marginaliziranih) tipova ili skupina ljudi – obično spomenutih Cigana ili slugu. Obzirom da je kao dijete živio u blizini ciganskog naselja (... *slikam svoj seljački život. Ipak najviše volim slikati svoje susede, pak prirodu i Cigane kojih je bilo puno u Novački blizu naše hiže.*)⁹ i s njima se često družio, a u selu su postojali i bogatiji posjednici koji su imali sluge (najčešće napuštenu, siromašnu seosku djecu, bez roditelja, fizički ili psihički zaostalu), izbor motiva ne iznenađuje. Obrada ovih motiva izrazito je stilizirana, izražajnih grimasa, često karikirana do krajnjih granica – čime groteska i burleska pomalo ulaze pod okrilje *Hlebinske škole*, a koje će Ždalski

6 CRNKOVIĆ, Vladimir: *Martin Mehkek: Slike 1955. – 1980.* Katalog izložbe. Zagreb: DNLUH i Galerija Mirko Virius, 1980.

7 Galerija naivne umjetnosti u Hlebinama čuva Mehkekovu prvu prodanu sliku koja nosi naslov *Koritari*, a prikazuje detalj iz romskog načina života.

8 CRNKOVIĆ, Vladimir: *Martin Mehkek: Slike 1955. – 1980.* Katalog izložbe. Zagreb: DNLUH i Galerija Mirko Virius, 1980.

9 *Svet naivnih: Dela naivnih umetnikov Jugoslavije iz zbirke novinarja Gerharda Ledića.* Katalog izložbe. Koprivnica: JAZU, 1968.

Sl. 2. Branko Gaži: *Pad s konja*, drvo/rezbareno, 320x210x115 mm (vl. Hrvoje Gaži)

još više naglasiti. Upravo ta neobuzdana ekspresivnost likovima donosi vjerodostojnost i pomaže psihološkoj karakterizaciji, a životna ozbiljnost kojom likovi zrače omekšana je duhovitim podtekstom.

Dok Ždalski i Mehkek pod svjetla umjetničke pozornice dovode Rome kao marginaliziranu društvenu skupinu, Branko Gaži nastupa – skulpturama – predstavljajući u njima

Sl. 3. Josip Horvat - *Ždalski, Cigan*, 1963., ulje/staklo, 342x335mm (vl. Martin Mihalđinec)

zapravo samog sebe. Branko Gaži rođen je u Hlebinama, 10. studenog 1933. godine. Odrastajući uz brata Dragana već zarana se zainteresirao za umjetnost pa počinje obrađivati glinu. U 17. godini dobrovoljno se javlja na radnu akciju gdje je obolio od mišićne distrofije nakon čega većinu vremena provodi u krevetu. Unatoč (ili usprkos!) potpunoj oduzetosti nogu i djelomičnoj pokretljivosti ruku, oko 1957./1958. godine počinje obrađivati drvo kako bi „oživio“ obamrle mišiće. No, osim tog izvanjskog podražaja, mnogo su intenzivniji oni unutrašnji proizašli iz nemira, nelagode i tjeskobe rođene u srazu nemogućnosti pokretanja vlastita tijela i neobuzdane kreativnosti koja traži izlaz te ga na kraju pronalazi u pisanju pjesama i oblikovanju skulptura. Mada postoji i jedna nedovršena kamena skulptura, Branko Gaži, radio je uglavnom iz drveta s obzirom da je drvo najpodatniji, ali i najpristupačniji materijal za njegovo stanje. Radio je polako, ali predano i pedantno. Iako njegov opus broji tek 20-ak radova, dokaz je kako su kvaliteta i kvantiteta ponekad dva oprečna pojma. Skulpture su uglavnom manjih dimenzija, jasno izražene dinamike u izmjeni glatkih i izlomljenih površina, uglavnom uravnoteženih kompozicija. Ipak, najvažnija odlika njegovih skulptura, koja ga povezuje i sa spomenutim slikarima, jest ekspresivnost prikazanih likova, s jasnom psihološkom karakterizacijom. Mada se uglavnom radi o tradicionalnim portretima seljaka ili prikaza svakodnevnih poslova, u skulpturama je uvijek više uočljivo izražavanje autorovih unutrašnjih stanja i zbivanja, što je posebno vidljivo kroz posljednju započetu skulpturu – koja ostaje nedovršena. U posljednjoj izrađenoj skulpturi dvije figure obrađene su tekugrubo, simplificirano, monumentalno i vjerno prikazuju nastanak svih djela ovog autora. U njegovom radu riječ je o konstantnoj borbi s osobnim demonima, patnjama i životnim nedaćama koje se manifestiraju kroz figure koje se „bore“, nastojeći se svim silama isprofilirati iz komada drveta. Borba je uvijek teška, neizvjesna, no kvaliteta dovršenih radova dokazuje kako je na kraju isplativa i pobjedonosna, makar i na simboličnoj razini.¹⁰

10 KUŠENIĆ, Helena: *Branko Gaži*. // Josip Horvat / Branko Gaži. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2014.

4. Univerzalno u svakodnevnom (Franjo Talan, Martin Novoselec, Josip Ritoša)

Stvaralaštvo Franje Talana (1. svibnja 1929., Gola – 2002., Koprivnica) predstavljeno je u rujnu 2015. godine. Bavio se obradom zemlje i slikarstvom (slika od 10. godine). Iz Gole, 1952. godine seli u Bakovčice, a 1967. godine u Koprivnicu gdje radi u Ložišničkoj ispostavi Koprivnica, a slika najčešće zimi. Sudjelovao je na kolektivnoj izložbi na Zagrebačkom proljetnom velesajmu 1969. i 1970. godine te u Galeriji i čitaonici *Vladimir Nazor* u Zagrebu 1969. godine. Prema sjećanju kćerke Vesne, 1970-ih godina samostalno je izlagao u Zlataru i Malom Lošinj. Franjo Talan bio je samozatajna, povučena i pomalo ekscentrična ličnost. Unatoč izvanjskoj tišini prema svijetu, slikama komuniciramo s unutaršnjim svijetom Franje Talana koji je izuzetno glasan i polifoničan – ponekad smireno arkadijski, ponekad uznemireno uskovitlan. Kao i većina autora, Talan kreće dobro utabanim stazama naive slikajući ono što ga okružuje. No, već kad promotrimo *Drvosječu* postaje nam jasno da je riječ o autoru koji ne želi nasljeđivati ustaljene konvencije, naprotiv – snažno se buni protiv toga – već (uspješno) traži svoj put i način kako bi izrazio ono što osjeća. Arhitektura koju gradi od jasnih i jednostavnih, elementarnih oblika dominira slikom i priziva u sjećanje tekovine moderne umjetnosti spojene s prepoznatljivom tematikom i simbolima naivne umjetnosti. Nasljedovat će i bijele jelene Ivana Generalića, doduše samo u motivu jer će njegov bijeli jelen biti masivan, izveden rudimentarno, simplificirano. Mada je „masivniji“, Talanov će jelen bez problema lebdjeti nad cvjetnom livadom budeći u promatraču osjećaj smirenosti, sreće stvarajući dojam prividne Arkadije. Arkadiju će raspliniti tek „jednim potezom kista“ i stvoriti Hirošimu. *Smještajući svjetsku katastrofu u prostore Podravine, naznačene tek figurom pijevca (poznat i kao simbol, navjestitelj nesreće), kao da pokazuje duboko razumijevanje i povezanost svega. S druge strane, prikazuje Izraelce koji plešu oko zlatnog teleta kojeg možemo iščitati kao pobunu i osudu idolopoklonstva i uskogrudnosti bilo koje vrste čime djelo dobiva suvremeni, nažalost i svevremenski karakter.*¹¹

11 KUŠENIĆ, Helena: *Franjo Talan*. // Franjo Talan / Josip

Svevremenske teme bit će i glavne preokupacije Martina Novoselca, vječno zabrinutog i opsjednutog svjetskim političkim i ekonomskim problemima, borbom Dobra i Zla, Prirode i Čovjeka. Martin Novoselec još je jedan od osebnih autora koji je načinom izražavanja blizak naivnoj umjetnosti iako on sebe nikad nije smatrao naivcem nego *filozofom koji se izražava slikama te vidovnjakom (predosjeća potrebe) koji predskazuje mračnu budućnost čovječanstva i uništenje prirode*. Rođen je 2. studenog 1910. godine u Novigradu Podravskom. Po zanimanju stolar, a izlaže od 1969. godine. Član je *Grupe 69*. Izlagao je na više kolektivnih izložbi, dobitnik je jugoslavenskih priznanja i diploma te priznanja iz talijanske Bologne.¹² U zasad dostupnoj dokumentaciji (prikupljenoj u Hrvatskom muzeju naivne umjetnosti u Zagrebu) zabilježena je izložba u *Galeriji D* (u Novom Zagrebu, u Dugavama) iz 1985. godine kojom se prvi puta samostalno predstavlja (ciklusom slika *Čovječanstvo i čovjek*), nakon niza kolektivnih izložbi.¹³ Izlagao je na međunarodnom susretu naivnih umjetnika *Naivi '87*. Iako samouk, uspio je savladati osnovne zakone slikarskog izraza i u vrlo kratkom vremenu stvoriti oseban vizualni rječnik. Za potrebe ovog rada pregledane su dostupne reprodukcije njegovih djela s obzirom da do izvornih djela još nije moguće doći. Riječ je o uglavnom ujednačenim kompozicijama, ponegdje izrazito jarkog kolorita i plošnog prikaza koje karakterizira sasvim individualna simbolika.

Tlo je stoga uvijek prikazanog kao dio zemaljskog pejzaža, *s naznakom polukruga zemaljske lopte, a nebo izrazito veliko i dramatično treba prikazivati magnetske sile, zračenja sunca i plane-ta, te dramatičnu borbu prirode i civilizacije*. Na mnogim slikama pojavljuje se lik starca s bijelom bradom koji predstavlja Prirodu, tj. mudrost i znanje kao protutežu ljudskom neznanju, gluposti i nemoći pred prirodom. Često se koristi jarkom crvenom bojom koja označava socijalnu jednakost i bijelom kao simbo-

Ritoša. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2015.

12 Dokumentacija HMNU (Podatci o umjetniku za potrebe izložbe *Naivi '87* – popunio sam autor).

13 Dokumentacija HMNU (deplijan izložbe slika M. Novoselca u *Galeriji D*, 14. – 22. 6. 1985. godine).

lom mira i poštenja. Koristi isključivo fasadeks boje u koje dodaje nekoliko kapi terpentina i firnajska kako bi osigurao „trajnost“ boje na platnu (tvrdio je kako je ta boja neuništiva).¹⁴

Jednako samozatajan poput dvojice slikara je i Josip Ritoša, kipar koji živi povučeni, mirnim životom poljoprivrednika u selu blizu Hlebina, okružen prirodom i životinjama. Rođen je 20. rujna 1929. godine u Hlebinama. Radi kao poljoprivrednik, a kiparstvom se počeo baviti početkom 1970-ih godina. Sudjelovao je na desetak skupnih izložbi. Samostalnu izložbu ostvario je u Hlebinama (u paru, s Talanom) 2015. godine. Živi i radi u Hlebinama (Ritoševu).¹⁵ Njegovo stvaralaštvo oslanja se na svijet kojim je okružen, na jednostavnost života. Kiparenjem se počinje baviti 1970-ih godina, djelomično svakako potaknut tada već prepoznatim primjerom Martina Hegeđušića. Pritom ne preuzima gotove hegedušićevske forme već ostaje vjeran sebi, oslanjajući se u radu na vlastiti osjećaj, intuiciju. Skulpture uglavnom manjih dimenzija u oblikovanju ostaju krajnje jednostavne. Svojom krutom formom i plošnošću u sjećanje vraćaju skulpture starog Egipta iz arhaičnog razdoblja. No umjesto velikih faraona, one svoje mjesto prepuštaju pravim herojima života – svakodnevnim ljudima i njihovim životima. Tematike ostaju usko vezane uz svakodnevne poslove, zabavu ili religioznost. I onda kad prezentiraju težak rad, skulpturice zrače vedrinom, radošću i veseljem. Premda su izrazi lica gotovo uvijek ozbiljni, čak i mučenički, radovi predstavljaju čisti optimizam rezbaren u drvu. Forme izranjaju iz drveta gotovo same od sebe. Minimalizam u oblikovanju proizvodi ekspresionizam u izrazu. Gotovo monolitni prikaz čovjeka kojem se izraz lica naznačuje teks nekoliko jednostavnih zarezata dlijetom dokaz je prirodene vještine i osjećaja za bitno, za čovjeka.

14 Dokumentacija HMNU (KRIŽIĆ, Nada: Posjet kod slikara Martina Novoselca, 22. 4. 1988. godine).

15 ŠPOLJAR, Marijan: *Josip Ritoša*. Franjo Talan / Josip Ritoša. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2015.

5. Kompleksnost u jednostavnosti (Željko Korošec, Josip Briški, Kata Vizvari)

Krajem 2015. godine, publici je predstavljeno slikarstvo Željka Korošca (18. svibnja 1947., Koprivnica) koji 1960-ih godina susreće I. Generalića, počinje slikati. Iako u svojim početcima upoznavanja s (naivnom) umjetnosti posjećuje Ivana Generalića, tematikom se od njega u potpunosti odmiče, ali načinom stvaranja neprijeporno spada u krug naivnih umjetnika. Korošec u potpunosti nastavlja ekspresionistički „pravač“ u naivi stvarajući djela isključivo iz svog unutrašnjeg, iskonskog stvaralačkog impulsa i egzistencijalističkih razmišljanja. Riječ je o autoru koji duboko i na nekoliko razina promišlja svijet koji ga okružuje spajajući materijalnu i transcendentnu prirodu čovjeka u jedno, pretačući je u slikarski medij. Upravo stoga je čovjek, no ako želimo biti u potpunosti točni, žena u središtu njegova interesa i stvaralaštva. U početcima češće stvara slike s mnoštvom likova inspirirajući se ozbiljnim temama i ovisnostima modernog čovjeka i razvijene civilizacije, poput alkohola (*Kad nam je alkohol dobar*) ili pušenja (*Ljudi, ljudi*) – kojima istovremeno pristupa i kritički ozbiljno, i satirično humoristično. Kasniji radovi uglavnom se mogu odrediti minimalističke kompozicije koje željeni motiv u potpunosti ogoljuju stavljajući ga pred monokromnu pozadinu.

Upravo jednostavnost kompozicija omogućuje kompleksnost značenja. Opus gradi na tri apsolutne boje – crnoj, bijeloj i crvenoj. Crvena je već sama u sebi ambivalentna: svijetla (muška, dnevna, stimulativna) i tamna (ženska, noćna, tajnovita, spoznajna) i u sebi nosi prauzrok ljudskog života (boja krvi). S druge strane, ktonsko crnilo u sebi skriva bogatstvo svijeta nesvjesnog, tabuiziranog, dok bijela dolazi kao poveznica između vidljivog i nevidljivog svijeta, boja polaska (u novi život) čime se krug života zatvara i opet ciklički obnavlja.¹⁶

Oduševljenje životom jasno pokazuje Josip Briški, gluhonijemi stolar rođen 1892. godine u Lici, a umro 1980. godine u Ždali. U rasponu od 8 godina (1924. – 1932. godine)

16 KUŠENIĆ, Helena: *Željko Korošec*. // *Željko Korošec / Josip Briški*. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2015.

Sl. 4. Franjo Talan: *Drvosječa*, 1971., ulje/staklo, 450x630 mm
(vl. Vesna Kertez)

gradi neobičnu interaktivnu Kuću života i smrti kojom pokazuje i oduševljenje, ali i poštovanje prema životu – predstavljajući većinu faza u životu čovjeka. Marijan Špoljar primjećuje kako je njegova kuća nalik je šarenoj scenografiji¹⁷ ispred koje gledamo jedinstvenu filmsku rolu života prikazanu u odvojenim kvadratičnim prostorijama ispunjenim s nazivima koji dodatno pojašnjavaju o kojem se događaju radi. Mada nam dodatno pojašnjenje zapravo i ne treba jer su interaktivni likovi određeni mnoštvom detalja koji iako izvedeni tehnički vrlo simplificirano, ostavljaju snažan dojam. Kroz kuću života čiji su se stanovnici nekada samo pokretom jednog zupčanika svi simultano kretali, Briški zapravo priča priču svog života, započetu rođenjem, ispunjenu teškim radom, zabavom i nezaobilaznim aktualnim političkim stremljenjima koju završava predskazanjem vlastite i neizbježne smrti. Danas svi zupčanici nažalost više nisu u funkciji, ali se pojedina cjelina zasebno i dalje može pomicati. Kuća koja je vjerojatno izgrađena da posluži poput putujućeg cirkusa, pokretne priče koja se može nositi na leđima i prikazivati u mnogim selima, jedinstven je projekt među autodidaktima.

Umjetnost Kate Vizvari također je katalizator između vanjskog i unutarnjeg, realnog i onostranog svijeta – kroz vječni sjaj nepobjedive zemlje. Sve proživljene nedaće i tjeskobe koje nije željela, mogla ili nije smjela izgovoriti ostale su zabilježene u njenim skulpturama. Mada se uglavnom radi o kipovima manjeg formata, njihova je sugestivnost ogromna.

17 ŠPOLJAR, Marijan: *Josip Briški*. // Željko Korošec / Josip Briški. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2015.

Sl. 5. Željko Korošec: *Crveni pas*, 1991., ulje/staklo, 430x370 mm (vl. Autor)

Kata živi od zemlje i za zemlju. Ona joj služi da prehrani svoje fizičko, ali i duhovno biće. Prebirući glinu među prstima bila je potpuno slobodna, sposobna u nju utkati sve frustracije i boli te ih potom procesom pečenja zapečatiti ili izbaciti. Njene ruke oblikovale su dijelove jednostavne, rutinizirane svakodnevice i grotno surovih unutarnjih previranja. Uglavnom se usredotočuje na prikaze lica figura, krećući od naznaka portretiranja. Koliko je njen svakodnevni život bio bijedan, toliko je umjetnički vrijedan i poseban.¹⁸

6. Fantastični imaginarij Drage Juraka

S obzirom na brojnost prikupljenih radova, Drago Jurak (17. studenog 1911., Pušća, Hrvatsko Zagorje – 1. siječnja 1994., Zagreb) morao je biti predstavljen u čitavom izložbenom prostoru Galerije. Predstavljena je gotovo cijela zbirka Stjepana Pahižeka, strastvenog kolekcionara iz Sesveta. Drago Jurak drugačiji je od svih dosad spomenutih autora jer se najmanje orijentira na izvanjski svijet, više se baveći svijetom vlastite imaginacije. Njegovo će stvaralaštvo obilježiti gotovo opsesivno-kompulzivno ponavljanje istih motiva. Stoga će svaki element motiva tehnički uvježbati

18 KUŠENIĆ, Helena: *Kata Vizvari*. // Angela Bek / Kata Vizvari. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2016.

Sl. 6. Drago Jurak: *Kuposlasti Šarengrad*, 1986., tuš, ulje/papir, 465x645 mm (Zbirka Stjepana Pahižeka)

i „izbrusiti“ do savršenstva pa će promatraču njegovih slika biti teško povjerovati kako se radi o stolaru koji je tek svoje slobodno vrijeme posvećivao razvoju vlastite umjetničke osobnosti. Ako sagledamo malo dublje, postat će jasno kako se njegov privatni i poslovni život zapravo neraskidivo isprepliću, povezuju i nadopunjuju. Upravo zato što je radio kao stolar u zagrebačkom HNK, put do svog konačnog načina izražavanja pokušao je pronaći kroz trodimenzionalne drvene konstrukcije maketa. Potom izrađivao *reljefe od različitih materijala, izljevajući na plohu čak i metale. Mijenjao je stalno i podloge i tehnike, da bi konačno svoj prvi značajniji ciklus Fantazmapolisa ostvario na svili koju je oslikavao tintom i tuševima.*¹⁹

Pahižekova zbirka otkrila je hlebinskoj galeriji 50-ak *Fantazmapolisa* – fantastičnih, izmaštanih gradova – gradova povezanih mnoštvom arhitektonskih elemenata koji u svojoj bujnosti i napućenosti tvore savršen sklad i neodvojivu cjelinu. Uglavnom je riječ o djelima iz 1980-ih godina uz pokoji primjerak iz 1970-ih godina (idealiziranog seoskog ambijenta u kolopletu toplih boja). U većini slučajeva Jurak se ipak odlučuje za forme u obliku kula, dvoraca ili katedrala osamljenih usred mora izvedenih jasnim, čistim potezima tuša. Također, česti su prikazi impozantnih zdanja, nalik baroknim oltarima obogaćenih mnoštvom voluta, tabernakula i *rocaille* ukrasa raskošnih boja, uskovitlanih poteza. Kako bi djelima dao još veću dozu uzvišenosti i svečanosti, Jurak na tuš često nanosi ulje-

Sl. 7. Zvonimir Krancelbinder: *Troglati vrag*, 2003., ulje/lesonit, 540x560 mm, MGKc-HLB-559 (arhiva Muzeja grada Koprivnice).

nu boju (najčešće bijelu) dok papire najčešće lakira zlatnom, a ponekad i srebrnom bojom. Svoja zdanja gradi aditivnom metodom, nižući iste ili slične oblike i koristeći drugačija mjerila. Ljudi su u prizorima gotovo uvijek prisutni, no u gradovima oni ostaju nedefinirane male jedinke, poopćene figure u svijetu nabujale arhitektonike i ornamentalnog blještavila koje zahvaljujući redu i simetriji njihova komponiranja ostavljaju dojam neporecive ljepote i sklada. Zahvaljujući vrijednoj donaciji Stjepana Pahižeka, Galerija naivne umjetnosti od sad se može ponositi jednim primjerkom upravo takvog grada, nazvanog *Zlatni grad*²⁰ iz 1987. godine, kojim se kolekcija autsajderske umjetnosti značajno obogatila.

Tek ponekad susrećemo i individualizirane prikaze – u frizovima uz donji rub slike, u kojima su ljudi (ili situacije) prikazani unutar zasebnih odjeljaka, poput stripovskih junaka. Poput Korošca, svjestan je dualnosti svijeta u kojem obitava, pa ponekad prikazuje i drugu, mračniju stranu svijeta kroz kompozicijski rastrkan, nepregledan košmar ljudi, životinja, isprepleteneog divljeg bilja i granja. U crtežima tušem javlja se i vrlo neobičan motiv antropomorfne stijenja (stijenje u obliku ljudskih lica koja se često rastaču u groteskne mase i stapaju s okolnim arhitektonskim ili vegetabilnim elementima) koje obgrljuje jasno ocrt-

19 MALEKOVIĆ, Vladimir, *O izvornoj ili naivnoj umjetnosti 1964. – 1980. Kritike, eseji, zapisi i polemike*. Zagreb: HMNU, 2008., 211.

20 Naziv gotovo svih predstavljenih slika bio je proizvoljan, tj. osmišljen od strane kustosice jer Jurak uglavnom nije zapisivao nazive uz djela, osim u 2 – 3 slučaja.

ne arhitekture.

Sve to dokaz je kako se radi se o *autoru iznimne imaginacije te posebne sposobnosti uočavanja, prepoznavanja i iscrtavanja najsitnijih elemenata arhitekture u kojoj povremeno prepoznajemo utjecaje određene kulture ili zemlje, no odlukom da crteže striktno ne obilježi određenim imenom i sam autor ostavlja prostora svakom promatraču da ih protumači na sebi svojstven način. Bezimeni Fantazmapolisi, nastaju kao posljedica suočavanja s unutrašnjim nemirima, propitivanjima, strepnjama i strahovima; ponekad su kritika čovjeka i društva i bijeg od života u sigurno utočište istakano u fantastičnom bezvremenskom imaginariju u kojem stvarnost postaje iluzija, a iluzija zbilja.*²¹

7. Oni dolaze...

Nitko jasnije, izravnije, produktivnije i kreativnije ne propitkuje čovjeka, život i društvo u cjelini. Zvonimir Krancelbinder rođen je 27. prosinca 1927. godine u Malom Bukovcu gdje provodi djetinjstvo i pohađa osnovnu školu. Bavi se soboslikarstvom, oslikavanjem zidova, platna i stakla,²² a danas živi i stvara u Kutnjaku. Zvonimir Krancelbinder svestran je autor koji svoju inspiraciju kanalizira kroz slikarstvo, kiparstvo i poeziju. Premda se bavi i svakodnevnim, tipično ljudskim temama (poslova, ljubavi, razbibrige, religije), najviše ga pogađa bijeda, patnja i nepravda koju čovječanstvu nanosi država. Iako je njegova produkcija izuzetno opsežna i sastoji se uglavnom od slika i freski sakralne tematike, za ovaj će tekst najzanimljivija biti nekolicina radova kojom kritizira suvremeno društvo i klerikalni stalež. Zbirka naivne umjetnosti čuva paradigmatički primjer u slici *Troglavog vraga*. Već i sam motiv neobičan je izbor za autora kojeg pozicioniramo u sferu naivne umjetnosti. Na monokromnoj sivoj pozadini prikazan je rogati okrunjeni vrag isplaženog jezika. Jezua njegovog izraza pojačava koloplet ružičaste i zelene boje koje prevladavaju na iskešenom licu. Druge dvije glave čine glava svećenika i

poslovnog čovjeka, a svaki od njih u ruci drži minijaturu radničkog čovjeka, pogrbljenih leđa pod težinom krampa. Završno, prikaz uokviruje aureola – sačinjena od bodljikave žice. Slika je to kapitalističkog društva u kojem dva lica (istog vraga) tlače malog čovjeka, no ta dva lica istovremeno nisu svjesna kako su i sama podčinjena jednom vragu, jednom gospodararu (državi, novcu, pohlepi, moći, kapitalizmu...). Situacija je to iz koje nema izlaza – „bлагословljena“ je od strane Crkve, tj. društveno uvriježenih moralnih vertikala, kao i od gospodarskog sektora, a povrh svega „okrunjena“ bodljikavom žicom koja priziva u sjećanje neizbrisivu brutalnost ljudskog roda. Kada mu izražavanje u slikarstvu postane „pretijesno“ za manevar, Krancelbinder se laća pera i stvara pjesme, praćene crtežima, u kojima diskutira o svemu što ga tišti. Tako je 2010. godine uobličena zbirka *Tragom života* iz koje donosimo dio pjesme *I tak je to* koja dodatno pojašnjava spomenuto slikarsko ostvarenje:

*Aha, ve je gospon saki,
Gospon pop, grof i bogec..
I oni podbriti i v dlaki,
Gospoda lopovi i tati.
Gospon kmet i rob,
Gospon potepuh i težak.
Gospon vo vili i gospon ftrnju,
Gospon Bog i gospon vrag.*

...

*Gospon debeli s penezi
I gospon z zdrapanom turom.
Gospoda smrdljivi fiškali,
A ja gospon s krampom mali.*²³

Već se na primjeru ove slike jasno vidi kako se radi o posve neobičnom, ali svakako vrijednom i specifičnom autoru u području naive. Izložba će predočiti nekolicinu sličnih radova, no teško će prenijeti dojam bogatstva cjelokupnog stvaralaštva i neumornog, vižljastog uma. Svaki pedalj Krancelbinderova gospodarstva odiše kreativnom rukom, od ulazne ograde prepune reljefa s aktualnim političkim porukama do monumentalnih gipsanih skulptura u dvorištu i misaonih natpisa u zakutku svake prostorije – što svjedoče o svježini duha i stvaralačke energije ove kreativne individue.

Mijo Napan – Miško rođen je 1909. godine

²¹ KUŠENIĆ, Helena: *Fantastični imaginarij – izložba crteža Drage Juraka iz zbirke Stjepana Pohižeka*. Katalog izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2015., 4.

²² KRANCELBINDER, Zvonimir: *Tragom života*, Sisak: Založba Izolit d.o.o., 2010., stražnja strana korica knjige.

²³ KRANCELBINDER, Zvonimir: *I tak je to. // Nav. dj.*, Sisak: Založba Izolit d.o.o., 2010., 16.

u Novigradu Podravskom. Modeliranjem drveta počinje se baviti oko 1968. godine. Radio je uglavnom drvene skulpture i reljefe te reljefe u gipsu. Za sada je dostupno 10-ak radova iz 1970-ih godina koje u zbirci vrijedno čuva Dragutin Ciglar.²⁴ Sačuvani reljefi uglavnom su vezani uz svakodnevne seoske poslove ili političke (ne)prilike, poput rata ili tada aktualnih državnih praznika. Uglavnom se radi o niskim reljefima s pokušajima izgradnje perspektive, poniranjem u dubinu planova, što uglavnom ostaje tek na pokušajima. Kao najdinamičniji među njima ističe se prikaz *Krapinskih ljudi*, neandertalaca uz vatru u šumi gdje se izmjenjuju motivi izrađeni u visokom i niskom reljefu što pridonosi ritmizaciji prizora, baš kao i različite teksture elemenata u motivima (drveća su vijugavo razgranata, vatra je vertikalno usmjerena, odjeća likova je izbrazdana dok im dijelove tijela čine potpuno zaglađena površine). Skulpture su jednostavno obrađene, plohe su najčešće zaglađene, simplificirane, svedene na glavne prepoznatljive elementa, s uvijek prisutnom dozom humora (Adam koji se smije i odvraća glavu ne želeći pogledati голу Evu). Pravi biser među je skulptura *Vještica i vrag* sa zanimljivim našiljenim elementima koji izlaze u prostor kojima na prvu djeluje prijeteće, no zapravo je riječ samo o ingenioznom stvaralačkom promišljanju i eksperimentiranju, igri prodiranja skulptorskih dijelova u prostor neobičnim, neočekivanim izdancima.

8. Zaključak

Okosnicu ovog rada čine tzv. autsajderi ustaljenog fenomena *Hlebinske škole*, tj. uvjetno uvriježenog „kanona“ naivne umjetnosti. Radi se o autorima koji su na neki način pomaknuli granice umjetničkog izražavanja, a većina ih još uvijek nije dovoljno poznata široj javnosti. Romantički koncept slike sela koji prevladava u prikazima 1950-ih godina u novom desetljeću zamjenjuje sloboda stvaralaštva. Već u drugoj polovici 50-ih godina Mića Bašičević upućuje autore *Hlebinske škole* na snovitost, maštovitost i iracionalne motive što u 60-im godinama doživljava svoj vrhunac. Već kod Ivana Večenaja zamjećuje se spomenu-

ti zaokret u tematici i načinu slikanja (mistični prikazi agresivnog kolorita). Mijo Kovačić još više pomiče granice uključujući grotesku koju susrećemo kod Martina Mehkeka koji, pod Bašičevićevim utjecajem, u potpunosti negira pozadinu te se odlučuje za poopćene, arhetipske prikaze bista na crnoj podlozi izrazito naglašenog kolorita u kojima se očituje njegova slikarsku individualnost. Njegovim će stopama krenuti i Josip Horvat – Ždalski koji će na Mehkekovim, Večenajevim (Ivanovim i Stjepanovim) te Kovačićevim temeljima oformiti vlastitu poetiku, posebice zamjetljivu u portretima. Od realiteta će se prema prividnoj Arkadiji odmaknuti Franjo Talan, a iluziju će razotkriti sam – prikazima svjetskih katastrofa ili religijskih sadržaja kojima će otvoreno kritizirati suvremeno društvo i civilizaciju, koje će na osebujan način nastaviti Zvonimir Krancelbinder i Martin Novoselec koji formira sasvim osobnu simboliku u djelima prožetim kritičkom i zabrinutom notom nad budućnošću svijeta i čovječanstva. O budnosti i svjesnosti čovječanstva kroz slike progovara i Željko Korošec proučavajući smisao života kroz dualnosti fizičkog i transcendentnog, Dobra i Zla, muškog i ženskog principa. U tome će na kraju ipak ostati fasciniran vječnim misterijem života, kao i Josip Briški koji je čitav svoj život pretočio u interaktivnu scenografiju unutar *Kuće života i smrti*. Trenutke života u drvetu pokušali su ovjekovječiti kipari koji izrađuju uglavnom radove manjih dimenzija. Branku Gažiju kiparstvo će poslužiti kao fizička i psihološka terapija i borba u kojoj će izaći kao pobjednik, pobjeđivši najvažnijeg protivnika – samog sebe. Josip Ritoša će plošnim skulpturama i jednostavnom obradom podsjetiti na arhaičnu umjetnost starog Egipta, no umjesto faraona na pijedestalu života naći će se običan čovjek i svakodnevica. Vlastitu interpretaciju svakodnevicu donosi i Mijo Napan, dok će Nikola Kopriva ponuditi svoju interpretaciju mitova, bajki i legendi ponudit čime će promatrača vratiti u bezbrižno djetinjstvo i podsjetiti kako je korijen svakog stvaralačkog rada – igra – što će potvrditi i Ana Matina. Ona će sakralizirati svijet vlastite svakodnevice, prikazujući ga kroz sasvim osobnu i neobičnu prizmu, pritom se koristeći samo i isključivo svojim prstima i u okolini dostupnim materijalom. Ženski pogled na svijet u svojoj toplini, jednostavnosti i prisnosti, otkrivaju i

24 Srdačno zahvaljujem Dragutinu Ciglaru na uvidu u zbircu M. Napana i K. Vizvari te pripadajuću dokumentaciju.

glinene minijature Kate Vizvari. Drago Jurak zaigrat će se u drugom smjeru. Mada će povremeno povezati dijelove svojih crteža s činjenicama iz stvarnog svijeta, ipak će većinu vremena bježati u svijet vlastite mašte gdje će na papir opsesivno prenositi začudne oblike i gradove, arhitektonski dekorativne i bogate, dopuštajući nam uvid u tek djelić njegove intimne stvarnosti.

Ovo su tek neki od autora koji su se usudili razmišljati „izvan kutije“. Oni su iskoristili čvrste temelje i dobro utabane puteve samo kao svoje polazište, stvarajući novi put bez straha, sljedeći vlastite, autentične unutarnje porive i ideje – hrabro, instinktivno i inovativno.

Summary

Naïve artists as outsiders

The article discusses the authors who in their artistic creation move away from the established canons of Naïve art and who come close to what is called outsider art - “automatic” creativity, freed of rational ballasts and based on subconscious and hallucinatory, inner visions, dreams, fantasies and the primordial need for expression. Some of the authors have already been elaborated and even established within the framework of Hlebine School, while most of them are forgotten, marginalized or not elaborated at all. The work is based on the authors who have already been presented within the cycle of the same-named exhibitions which have been held in the studio of the Naïve Art Gallery in Hlebine since 2013, combining the personality of painters and sculptures into a whole. The intention of the article is to show the elasticity of the naïve art paradigm, to look at the phenomena from different perspectives, and to point to the inevitable interweaving and ambiguity of different artistic movements.

Literatura:

- CRNKOVIĆ, Vladimir: *Marginalije*. Zagreb: Hrvatski muzej naivne umjetnosti, 2009.
- CRNKOVIĆ, Vladimir: *Martin Mehkek: Slike 1955. – 1980*. Katalog izložbe. Zagreb: DNLUH i Galerija Mir-

ko Virius, 1980.

- DICHTER, Claudia: *Outsider Art – Collection Charlotte Zander*. Schloß Bönningheim: Museum Charlotte Zander, 1999.
- GAMULIN, Grgo: *I Pittori Naïfs della Scuola di Hlebine*. Italija: Officine Grafiche di Verona, 1974., preve-la: A. Vujnović.
- KRANCELBINDER, Zvonimir: *Tragom života*. Sisak: Založba Izolit d.o.o., 2010.
- KUŠENIĆ, Helena: *Fantastični imaginarij – izložba crteža Drage Juraka iz zbirke Stjepana Pohižeka*. Katalog izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2015.
- KUŠENIĆ, Helena: *Kata Vizvari*. // Angela Bek / Kata Vizvari. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2016.
- KUŠENIĆ, Helena, ŠPOLJAR, Marijan: *Josip Horvat – Ždalski / Branko Gaži*. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2014.
- KUŠENIĆ, Helena: *Franjo Talan*. // Franjo Talan / Josip Ritoša. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2015.
- KUŠENIĆ, Helena; ŠPOLJAR, Marijan: *Željko Korošec / Josip Briški*. Deplijan izložbe. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2015.
- MALEKOVIĆ, Vladimir: *O izvornoj ili naivnoj umjetnosti 1964. – 1980. Kritike, eseji, zapisi i polemike*. Zagreb: HMNU, 2008.
- *Svet naivnih: Dela naivnih umetnikov Jugoslavije iz zbirke novinarja Gerharda Lediča*. Katalog izložbe. Koprivnica: JAZU, 1968.
- ŠPOLJAR, Marijan: *Ana Matina / Nikola Kopriva*. Koprivnica: Deplijan izložbe. Muzej grada Koprivnice, 2013.

Izvori:

- Dokumentacija HMNU (Podatci o umjetniku za potrebe izložbe *Naïvi '87* – popunio sam autor).
- Dokumentacija HMNU (deplijan izložbe slika M. Novoselca u Galeriji D, 14. – 22. 6. 1985. godine)
- Dokumentacija HMNU (KRIŽIĆ, Nada: *Posjet kod slikara Martina Novoselca*, 22. 4. 1988. godine)